

Кобильник Василь Володимирович

*Кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри політології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

<https://orcid.org/0000-0001-6927-4219>

e-mail: Kobylnyk_Vasyl@proton.me

**ПАРАМЕТРИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ
КОНСОЛІДОВАНОЇ ДЕМОКРАТІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА
ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ**

Резюме

Досліджено сучасні виміри та принципи належності до демократичних політій, які набувають вирішального значення для України в умовах євроінтеграції. На цій основі розглянуто обговорення суспільної консолідованості та дотримання демократичних цінностей, яке набуває нового імпульсу під час війни. Виявлено, що спроможність демократії в інституційному вимірі вимагає уваги як до окремих інституцій, так і до системної взаємодії в цілому. Осмислено сутність оцінки демократичних інструментів, які базуються на ключових критеріях, що дозволяють вимірювати якість демократії та її стійкість перед обличчям внутрішнього та зовнішнього тиску. Розкрито значення політичної участі, яка дозволяє демократії досягти адаптивності до змінних обставин. Показано специфіку неупередженої виборчих систем, які гарантують вільні та чесні вибори, що відображають справжню волю народу. Виявлено, що економічна та соціальна справедливість є невід’ємними «стовпами» (pillars) сталої демократії, оскільки значна нерівність може підірвати соціальну згуртованість. Доведено, що демократія вимагає відданості захисту основних прав і свобод людини, забезпечення гідності та безпеки для всіх осіб та груп меншин. Проаналізовано значення інституційної спроможності, яка не фіксується у випадку формального існування політичних інститутів. Відображено значення «просідання» показників функціональності демократичних інститутів в багатьох країнах Східної та Центральної Європи, які раніше вважалися взірцем демократизації. Обґрунтовано доцільність нової ситуативною

відповіді української трансформаційної демократії на виклики військового стану.

Ключові слова: інституційна спроможність, стала демократія, демократизація, демократичний транзит, громадянське суспільство, консолідація, консенсус.

Вступ

Спроможна або стала (sustainable), консолідована демократія в сучасному світі є ознакою належності до чіткого ареалу демократичних держав та регіонів світу. Водночас статус консолідованого демократичного політичного режиму, згідно з даними міжнародних рейтингових організацій, мають лише невелика кількість держав. Для сучасної України, яка декларує належність до європейського вектору політичного розвитку, конкретні виміри та принципи належності до демократичних політич набувають вирішального значення.

В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації саме європейська ідентичність України є основою національної єдності та згуртованості. Дискусія щодо параметрів інституційної сталості та спроможності триває з часів краху комуністичних режимів в Східній Європі та СРСР. Водночас через наявність «відкату» («rollback») від рівня спроможних демократій в окремих країнах Вишеградської групи (Угорщини, Словаччини) обговорення суспільної консолідованості та дотримання демократичних цінностей набуває нового імпульсу.

Програмування (прогнозування) фаз демократичного переходу також залежить від об'єктивного оцінювання параметрів демократичного інституційної спроможності. Відповідно коливання радикальних настроїв та просування популістського порядку денного в країнах, які межують з Україною (зокрема, в Молдові та Румунії), а також успіх правих екстремістських сил в Німеччині, дозволяє стверджувати, що формальні критерії розвитку демократії потребують перегляду.

Спроможність демократії в інституційному вимірі вимагає уваги як до окремих інституцій, так і до системної взаємодії інститутів в цілому. Також вимагають оцінки чинники консолідації демократії в умовах інформаційної революції. Відповідно з'являється комплекс обставин та проблем, які вимагають широкого обговорення в середовищі експертів та дослідників. Подолання невизначеності стосовно вектору розвитку та інституційних перетворень формує «вікно можливостей» для виживання й розвитку всього демократичного табору в сучасному глобальному вимірі. Так само консервація демократичних переходів та відкат хвилі демократизації спонукають автократичні режими до посилення їх репресивної політики та агресивної поведінки на зовнішньополітичній арені.

Теоретичні засади дослідження стану сучасної демократії та гібридизації політичних режимів викладали українські науковці В. Бусленко [1], В. Грубов та В. Свиначенко [2], Ю. Остапець, А. Радько [3]. Водночас потребує висвітлення проблема параметрів оцінювання стану сталої демократії в нових мінливих умовах.

Методи дослідження

Метою статті є встановлення теоретичного та праксеологічного вимірів відображення параметрів інституційної спроможності консолідованої демократії. Нормативно-правовий підхід дозволив проаналізувати політико-правові засади оцінювання сталості демократії в сучасних міжнародних організаціях. Інституційний підхід сприяв виявлення критеріїв сталості демократичних політичних інститутів та з'ясування параметрів інституційної достатності демократичних політичних систем. Системний метод сприяв узагальненню економічних і соціальних параметрів, які формують загальні висновок про сталість демократії. Компаративний метод дозволив виявити розбіжності щодо застосування методів оцінювання демократії в експертно-аналітичному середовищі.

Результати

Стала демократія характеризується своєю здатністю підтримувати надійні інституції, гарантувати основні права та адаптуватися до викликів, зберігаючи при цьому довіру громадян. Міжнародні індекси, зокрема такі, як Індекс демократії від The Economist Intelligence Unit [4], звіти V-Dem [5] або оцінки International IDEA [6], забезпечують широкі аналітичні рамки для оцінки рівня консолідації демократії та виявлення відступів від демократичних норм. Ці інструменти базуються на ключових критеріях, що дозволяють вимірювати якість демократії та її стійкість в умовах внутрішнього та зовнішнього тиску. При цьому вихідними позиціями оцінки є політико-нормативне тлумачення (визнання) ознак «справжньої» демократії. Зокрема, Резолюція 800 ПАРЄ вказує, що вибори як такі, хоча й необхідні, самі по собі не є достатніми, оскільки політичні права громадян не можуть обмежуватися актом голосування з інтервалом у кілька років. Навпаки, демократія атрофується без активної участі громадян, з якими слід, де це можливо, консулюватися з питань, що їх тісно стосуються, через відповідні механізми; лише повна політична участь дозволяє демократії досягти тієї адаптивності до змінних обставин, яка виправдовує нашу віру в її матеріальну, а також моральну перевагу [7].

Стала демократія потребує параметрів оцінювання надійності та незалежності інституцій, включаючи справедливу та законну правову систему, яка однаково підтримує верховенство права для всіх, динамічне та плюралістичне медіа середовище, що забезпечують прозорість та підзвітність. Також ідеться про фіксацію неупередженості виборчої системи,

яка гарантує вільні та чесні вибори, що відображають реальну волю народу. С. Головатий слушно наголосив, що приєднавшись до Ради Європи, Україна ратифікувала її статут, згідно з яким кожний член Ради Європи зобов'язується визнавати три фундаментальні принципи, на яких будується демократія повоєнної Європи. Це — плюралістична демократія, верховенство права та повага до прав людини. Якщо влада в країні є відповідальною, то вона ніколи не відступить від цих принципів на будь-якому етапі свого економічного, культурного або політичного розвитку [8].

Стала демократія ґрунтується, перш за все, на вільних та чесних виборчих процесах, які вважаються основою політичної легітимності. Згідно з Індексом демократії від «Підрозділу економічної розвідки» (EIU), який оцінює 165 країн за 60 критеріями, згрупованими в п'ять категорій (виборчі процеси, громадянські свободи, функціонування уряду, політична участь та політична культура)[4], вибори мають бути прозорими, інклюзивними та вільними від фальсифікацій. Вже загадана Резолюція 800 ПАРЄ констатує, що вибори не повинні призводити до надмірної концентрації влади (доктрина розподілу влади або навіть розподілу між урядом та опозицією). Ці принципи також застосовуються до всіх підпорядкованих або автономних органів влади в країнах з федеральною або децентралізованою системою правління [7].

Відзначення «повноцінності» демократії, зокрема, в Норвегії (оцінка 9,93 у 2012 році), підтверджується регулярністю виборів, повагою до плюралізму. При цьому «недосконалі демократії» можуть страждати від незначних обмежень, таких як напади на свободу преси. У звітах незалежного агентства V-Dem [5] також підкреслюється важливість репрезентативності. Було зафіксовано зниження рівня демократії у 85 зі 173 країн, що досліджувалися у 2022 році через фіксацію порушень на виборах або нефункціональні парламенти [6]. Український дослідник Є. Реньов пояснює цю ситуацію, вірно вважаючи демократичний поступ достатньо повільним, адже на заваді стають корупція та обмежене поле громадської ініціативи. Виходячи з теоретичних засад європейського конституціоналізму, незважаючи на наявність формальних інститутів демократії і народовладдя, не варто переоцінювати українську демократію, звертаючи особливу увагу на її сутнісні аспекти [9, с. 383]. Економічна та соціальна справедливість є невід'ємними стовпами (pillars) сталої демократії. Для сучасної України цей параметр оцінювання є вкрай актуальним, оскільки значна нерівність може підірвати соціальну згуртованість та створити ґрунт для політичної нестабільності та руйнування демократичних норм. Тому політика провідних демократій світу в умовах глобальних викликів (зокрема, США, ЄС [10]), спрямована на зменшення нерівності та сприяння інклюзивному розвитку. Саме на це спрямована й резолюція

Парламентської Асамблеї. У документі зазначено, що обрані представники втрачають довіру виборців, якщо в сучасній ситуації (що характеризується зростаючим робочим навантаженням, спричиненим зростанням масштабів та складності дій уряду) вони, здається, делегують свої обов'язки знеособленій та комп'ютеризованій бюрократії [7].

Фіксація стану сталої демократії вимагає ознак захисту основних прав і свобод людини, забезпечення гідності та безпеки для всіх осіб та груп меншин, сприяння інклюзивному середовищу, де цінуються та поважаються різноманітні точки зору. При цьому критичне осмислення методів оцінки та критеріїв демократії є важливим для більш глибокого та об'єктивного розуміння демократичних процесів у різних країнах. Важливо використовувати різноманітні підходи та враховувати мінливий міжнародний контекст для більш точної оцінки стану та якості демократії. Є. Реньов справедливо називає вплив міжнародних факторів (зокрема дружніх держав і міжнародних організацій) на швидкість та ефективність демократичного транзиту не варто недооцінювати. Це доводить приклад колишніх соціалістичних країн у Східній і Центральній Європі, які після розпаду СРСР та припинення дії Варшавського договору знайшли себе у європейському цивілізаційному просторі [9, с. 384].

«Кумулятивний ефект» від параметральної відповідності орієнтирам та нормативам сталої демократії має прояв у процесах консолідації. Дослідник-українознавець В. Крисаченко наводить досить релевантне визначення консолідації (лат. *consolidatio* — зміцнення, об'єднання) як зміцнення, об'єднання, згуртованість людей для досягнення спільної мети. Її здійснення передбачає наявність певної множини суб'єктів дії/поведінки, визначення спільної зацікавленості, знаходження механізму/чинника згуртування [11, с. 53].

При цьому параметр незалежності судової влади є вирішальним критерієм для фіксації стану консолідованої демократії. Йдеться про показник автономії судової системи, що поважає розподіл влади, захищає від свавілля та гарантує застосування законів. Сучасні індекси демократії класифікують «повні демократії» як ті, де судові рішення виконуються без обговорення. Класик сучасної теорії демократії А. Пшеворський аргументовано наголошує, що суди відіграють важливу роль у нагляді за передумовами вільного здійснення колективної волі, стежачи за дотриманням правил, що регулюють вибори. Таким чином, судді є охоронцями демократії в мінімалістичному сенсі [12].

Значна частина сучасних критеріїв сталості демократії базуються на ідеалізованій моделі ліберальної демократії, яка може не повністю відповідати реаліям різних країн та не враховувати альтернативні моделі демократичного розвитку, в тому числі й регресивні. Згідно з В. Крисаченком існує

загроза реанімації системи примусу та авторитаризму, закамуфльованих під різноманітні «фасадні демократії». В подібних «псевдодемократіях», «демократіях без демократії», «фанерних демократіях» тощо на зовнішній вжиток демонструються система багатопартійності, свободи громадських зібрань, виборчі перегони та інше, тоді як насправді в таких країнах має місце панування тих чи інших кланів чи груп інтересів [11, с. 54].

«Універсальні» (нормативні) критерії сталості демократії також можуть не враховувати специфічний історичний, культурний, соціальний та економічний контекст країн світу. Те, що вважається демократичним в одному суспільстві, може мати інше значення або інакше функціонувати в іншому випадку. З цього приводу А. Пшеворський влучно застерігає від максималізму в оцінках спроможності, наголошуючи, що максималісти все ще можуть звертатися до конституціоналізму, стверджуючи, що навіть якщо передумови мінімальної концепції виконані, демократія не впроваджує цінності, які вона повинна. Проте конституції втілюють «максималізм» лише у тому сенсі, що вони визначають певні цінності, які жодна тимчасова більшість не може порушувати [12].

Значна кількість наявних індексів розвитку демократії намагаються звести складні політичні, соціальні та культурні реалії до числових значень. Це може призводити до втрати важливих нюансів та контексту. Наприклад, індекс може враховувати наявність виборів, але не відображати рівень їхньої чесності чи впливу олігархічних структур. В. Крисаченко слушно відзначив появу різноманітних загроз та викликів використання демократичних механізмів для утвердження авторитаризму (заяканий електорат), розмивання демократичних цінностей посиленнями на унікальність власної культури (цивілізації), на труднощі «перехідного» періоду тощо [11, с. 54].

Сучасні методи експертно-аналітичної оцінки фіксують стан демократії на певний момент часу, але не завжди відображають динаміку її розвитку, прогрес чи регрес. Важливо враховувати не лише поточний стан, але й тенденції та процеси, які мали місце в недалекому минулому. Український фахівець А. Приходько явище «гібридності» політичних режимів слушно пояснює особливостями доби постсоціалізму, труднощами європейської інтеграції та зміцненням популістських урядів. Проблему «якості» функціонування демократичних режимів у сучасній Угорщині необхідно розглядати комплексно із урахуванням відповідних політичних практик [13, с. 121].

У цілому в експертно-аналітичному середовищі існує консенсус, що сучасний стан глобальної демократії викликає занепокоєння. Спостерігається відступ від демократичних норм і цінностей у багатьох регіонах світу, зростає вплив авторитарних режимів [14]. Погіршується стан

громадянських свобод та політичних прав. Знижується якість виборчих процесів та зростає кількість оскаржених виборів. Навіть у країнах з розвиненою демократією спостерігаються ознаки погіршення («просідання») стану окремих демократичних інститутів. А. Приходько доречно пов'язує процеси послаблення демократичних процедур в Угорщині з 15-річним перебуванням на посаді прем'єр-міністра Віктора Орбана. Багаторічний угорський прем'єр сповідує консервативно-популістську внутрішню політику та активно вживає антизахідну риторику у зовнішній політиці. Кризовість демократії та зростання популізму сприяли виникненню в Угорщині специфічної «гібридної» моделі режиму — «орбанізм» [13, с. 122].

Варто також погодитися з А. Пшеворським, який вважає, що захист демократії вимагає більше, ніж просто протистояння будь-яким діям уряду. Опозиція має бути чимось більшим, ніж вираженням гніву. Захист демократії вимагає позитивної, орієнтованої на майбутнє програми її реформування [12].

У цілому завдання зміцнення (консолідації) демократії вимагають спільних зусиль міжнародної спільноти, урядів, громадянського суспільства та кожного громадянина. Підтримка спроможності демократичних інститутів має передбачати конкретні скоординовані заходи світової демократичної спільноти щодо захисту прав людини, сприяння прозорості та підзвітності влади, а також розвитку демократичної культури політичної діяльності.

Висновки

Таким чином, основними параметрами сталості демократії на сучасному етапі є спроможність традиційних політичних інститутів сприйняти цифрову політичну реальність та адаптуватися до викликів технологізації, соціальної анемії та перманентної кризовості.

Інституційна спроможність не може вважатися зафіксованою у випадку формального існування політичних інститутів, зокрема, політичних партій, неурядових організацій, парламентів та урядів. Консолідація демократичного політичного режиму відбувається тоді, коли всі демократичні установи функціонують у синхронному режимі на одному рівні спроможності. Відповідно наявність «просідання» показників функціональності в багатьох країнах Східної та Центральної Європи, які вважалися взірцем демократизації, є викликом, який має бути подоланий міжнародною експертною та академічною спільнотою.

У сучасній Україні параметрами консолідації демократичного політичного режиму в умовах війни є посилений розвиток волонтерського руху та інших громадських структур, спрямованих на підтримку обороноздатності, консенсус національних еліт, чітка координація та взаємодія

між легітимними інститутами влади. Означені параметри є новою ситуативною відповіддю трансформаційної демократії на виклики військового стану. Звідси подальшими напрямками нашого дослідження є уточнення консолідаційної ролі державної влади та громадянського суспільства у повоєнний період.

Список посилань

1. Бусленко В. В. Сучасні демократизаційні процеси в Угорщині. Політичне життя. 2021. № 3. С. 11 — 18.
2. Грубов В., Свиначенко В. Угорський «орбанізм» як виклик європейській солідарності. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках. 2022. № 5(2). С. 126 — 141.
3. Остапець Ю. О., Радько А. І. Вплив парламентських виборів в Угорщині 2022 року на акторний склад та конфігурацію партійної системи. Регіональні студії. 2023. № 32. С. 81 — 86.
4. Political and economic analysis. URL:<https://www.eiu.com/n/solutions/viewpoint/political-and-economic-analysis/>
5. Democracy Report 2025: 25 Years of Autocratization — Democracy Trumped? URL:<https://www.v-dem.net/>
6. Democracy Assessment. URL:<https://www.idea.int/theme/democracy-assessment>
7. Principles of democracy. Resolution 800 (1983) URL:<https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/XrefXML2HTMLEn.asp?fileid=16211&lang=e>
8. Консолідована демократія: міф чи реальність? URL:<http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120492>
9. Реньов Є. В. Шлях України до консолідованої демократії: проблеми, перспективи та світовий досвід. URL:<https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/73.pdf>
10. Transatlantic Perspectives on Global Challenges <https://www.bfna.org/>
11. Крисаченко В. Утвердження демократії в модерній Україні: євроінтеграційний дискурс. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/275317>
12. Przeworski A. Who Decides What Is Democratic? URL:<https://www.journalofdemocracy.org/articles/who-decides-what-is-democratic/>
13. Приходько А. В. Динаміка політичного режиму Угорщини: від консолідованої демократії до «гібридності» URL:<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/19998/1/20.pdf>

14. Graphic Images: Autocrats and the Use of Power. URL:<https://www.bfna.org/democracy/>

References

1. Buslenko, V.V. (2021). Suchasni demokratyzatsiini protsesy v Uhorshchyni. Politychne zhyttia, No 3, 11 – 18.
2. Hrubov, V. & Svyarenko, V. (2022). Uhorskyi «orbanizm» yak vyklyk yevropeiskii solidarnosti. Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii sotsialnykh i politychnykh naukakh, No 5(2), 126 – 141.
3. Ostapets, Yu.O. & Radko, A.I. (2023). Vplyv parlamentskykh vyboriv v Uhorshchyni 2022 roku na aktornyi sklad ta konfih ratsiiu partiinoyi systemy. Rehionalni studii, No 32, 81 – 86.
4. Political and economic analysis. URL:<https://www.eiu.com/n/solutions/viewpoint/political-and-economic-analysis/>
5. Democracy Report 2025: 25 Years of Autocratization – Democracy Trumped? URL:<https://www.v-dem.net/>
6. Democracy Assessment. URL:<https://www.idea.int/theme/democracy-assessment>
7. Principles of democracy Resolution 800 (1983). URL:<https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref.en.asp?fileid=16211&lang=e> XML2HTML
8. Konsolidovana demokraciia: mifchyrealnist? URL:<http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120492>
9. Renov Ye.V. Shliakh Ukrainy do konsolidovanoi demokraci: problemy, perspektyvy ta svitovyi dosvid. URL:<https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/73.pdf>
10. Transatlantic Perspectives on Global Challenges URL:<https://www.bfna.org/>
11. Krysachenko V. Utverdzhennia demokraci v modernii Ukraini: yevrointehratsiyni dyskurs URL:<http://journal.ndiu.org.ua/article/view/275317>
12. Przeworski A. Who Decides What Is Democratic? URL:<https://www.journalofdemocracy.org/articles/who-decides-what-is-democratic/>
13. Prykhodko A. V. Dynamika politychnoho rezhymu Uhorshchyny: vid konsolidovanoi demokraci do «hibrydnosti» URL:<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/19998/1/20.pdf>
14. Graphic Images: Autocrats and the Use of Power. URL:<https://www.bfna.org/democracy/>

Vasyl Kobylnyk

*Candidate of Political Science, Associate Professor,
Doctor of Science Student at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)*

<https://orcid.org/0000-0001-6927-4219>

e-mail: Kobylnyk_Vasyl@proton.me

**PARAMETERS OF INSTITUTIONAL CAPACITY OF
CONSOLIDATED DEMOCRACY: THEORETICAL AND
PRAXEOLOGICAL DIMENSIONS**

Abstracts

The article examines the modern dimensions and principles of belonging to democratic polities, which are becoming crucial for Ukraine in the context of European integration. On this basis, the discussion of social consolidation and adherence to democratic values, which gains new momentum during the war, is considered. It is found that the capacity of democracy in the institutional dimension requires attention to both individual institutions and systemic interaction as a whole. The essence of the assessment of democratic instruments, which are based on key criteria that allow measuring the quality of democracy and its resilience in the face of internal and external pressure, is conceptualized. The importance of political participation, which allows democracy to achieve adaptability to changing circumstances, is revealed. The specificity of impartial electoral systems that guarantee free and fair elections that reflect the true will of the people is shown. It is found that economic and social justice are integral “pillars” of sustainable democracy, since significant inequality can undermine social cohesion. It is proven that democracy requires a commitment to protecting fundamental human rights and freedoms, ensuring dignity and security for all individuals and minority groups. The importance of institutional capacity, which is not fixed in the case of the formal existence of political institutions, is analyzed. The significance of the “slump” of indicators of the functionality of democratic institutions in many countries of Eastern and Central Europe, which were previously considered a model of democratization, is reflected. The feasibility

of a new situational response of Ukrainian transformational democracy to the challenges of martial law is substantiated.

Keywords: institutional capacity, sustainable democracy, democratization, democratic transit, civil society, consolidation, consensus.

Стаття надійшла до редакції 12.03.25

© Кобильник В. В., 2025